

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2019.06.188>

УДК: 94(747):930:77

ГЕОРГІЙ КОЗУБОВСЬКИЙ

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
відділ археології Києва,

Інститут археології НАН України
(Київ, Україна), Kozubovskiy_yurii@iananu.ogr.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2633-604X>

ПРО ПРАЗЬКІ ГРОШІ З ХРОНІКИ М.СТРИЙКОВСЬКОГО

Анотація. *Мета дослідження* – проаналізувати інформацію про празькі гроші з твору М.Стрийковського для реконструкції впливу цих грошових одиниць на польську й литовську монетні системи. **Методологія дослідження** базується на принципах науковості, історизму, системності, міждисциплінарності. Використано такі загальноісторичні методи: історіографічного, термінологічного, типологічного аналізу. **Наукова новизна.** На основі інформації писемних і нумізматичних джерел XIV–XIX ст. підтверджується достовірність повідомлень М.Стрийковського. **Висновки.** Празькі гроші – срібні монети нового типу та якості, карбовані впродовж 1300–1547 рр. – стали показником економічного розвитку багатьох європейських країн. Масове використання празьких грошів у XIV–XV ст. у Литві та Польщі засвідчене багатьма писемними й нумізматичними джерелами. Празькі гроші були базовими одиницями багатьох грошових систем, вони використовувалися як міра вартості та засіб платежу. Ця середньовічна «центральноєвропейська валюта» мала свої особливості у використанні в різних країнах. Упродовж періоду карбування празьких грошів Вацлава II, Яна I Люксембурзького, Карла I, Вацлава IV, Георгія Подебрада, Владислава II, Людовіка II, Фердинанда I було значно зменшено вагу та якість, але й у XVI ст. вони залишалися добротними монетами. Аналіз складу скарбів доводить, що гроші використовувалися у XVII–XVIII ст. Останній український скарб із празькими грошами датується 1793 р. Польський історик М.Стрийковський зафіксував курс празьких грошів до польських грошів у 1570-х рр., хоча вони після 1547 р. не карбувалися. Він підкреслив великий вплив празьких грошів на польську й литовську грошові системи, що підтверджено писемними та нумізматичними джерелами.

Ключові слова: празькі гроші, Стрийковський, срібні монети, чехи.

Польський історик Мацей Стрийковський залишив багато цікавих та унікальних повідомлень із середньовічної історії. Серед них привертає увагу одне, що стосується багатьох країн і народів Європи. Розповідаючи про короля Чехії й Польщі Вацлава II (1300–1305 рр.), М.Стрийковський зазначив (курсив наш – Г.К.):

«Той Вацлав, будучи коронований з Чеського королівства на Польське 1300 року, першим приніс до Польщі як новину на нове королівство першу срібну монету – чеські гроші, які сьогодні (рубіж третьої – четвертої чверті XVI ст. – Г.К.) йдуть за півтора польського гроша; аж потім щойно від нього інші польські королі почали карбувати монети: гроші, півгроші та квартники, зі своїм коронним польським знаком (бо раніше злитками ламаного золота й срібла, також шкурками куниць, вивірок, або білок, лисиць і крамом з іншої звірини, на різних умовах торгівлі, як поляки, так і русичі, литва й мазури звикли здійснювати свою купівлю, аж поки у той час поляки від чехів, а литва від поляків не навчилися використовувати грошову монету і краще вести домашнє господарство)»¹.

На появу празького гроша звернули увагу середньовічні чеські², польські, українські літописи та історики. Причому багато з них додали якусь свою інформацію, виходячи з наявних джерел, власного світогляду й часу створення тексту. Так, розповідаючи про Вацлава II, автор анонімної польської хроніки, написаної після 1333 р. зазначив: «У часах того короля гроші й парвуси срібні запроваджені у Кракові, де перед тим платили чорним сріблом і хутрами з білячих голів (верхньої частини? – Г.К.)»³. Повідомлення, повторене на сторінках творів М.Меховського, М.Бельського, А.Гваньїні та багатьох інших авторів XVI–XVIII ст.⁴, здалося важливим і авторові Густинського літопису, який розмістив його поряд із найважливішими подіями історії: «В лѣто 6813 (1305) [...] умре король Полскій Вячеславъ Чехъ, [...] Сей Вячеславъ первый внесе въ Полщу гроши сребреные, понеже прежде за кожи куплю дьяху»⁵.

Але М.Стрийковський, який писав свій твір за чверть століття після припинення карбування празьких грошів у 1547 р., звернув увагу на кілька надзвичайно важливих моментів. На рубежі третьої – четвертої чверті XVI ст.

¹ Стрийковський М. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси / Пер. Р.Івасів, ред. О.Купчинський. – Л., 2011. – С.425–426.

² Kronika Zbraslavská. – Praha, 1905. – S.138–139; Hajek V. Kronika česká. – T.IV. – Praha, 1905. – S.163–164; Dalimilova kronika / Ed. J.Jirečka. – Praha, 2011. – S.141.

³ «Eiusdemque regis tempore grossi et (grossi) parvi argentei Cracoviam sunt portati, ubi prius cum nigro argento et pelliculis de capitibus asperiolinis communiter forisabatur» (див.: *Kętrzyński W. O rocznikach polskich // Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny.* – T.XXXIV, 1897. – S.186; *Dembińska M. Dyskusja // I Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej, Warszawa, 14–18.IX.1965.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968. – S.241–242; *Paszkiwicz B. Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce // Wiadomości Numizmatyczne.* – 2001. – R.XLV. – Z.1 (171). – S.23).

⁴ *Szwagrzyk J. Szerokie grosze praskie na ziemiach polskich 1302–1547 // Ze Skarbcza Kultury.* – 1967. – 18. – S.78.

⁵ Полное собрание русских летописей. – Т.2: Ипатьевская летопись. – Санкт-Петербург, 1843. – С.348.

такі монети ще перебували в обігу. Причому з контексту повідомлення зрозуміло, що історик мав на увазі не останні празькі гроші першої половини XVI ст., а монети 150-річної (і старіші) давнини. Він назвав їх «чеськими грошами». Існував їх ринковий курс, що дорівнював 1,5 обіговим польським грошам. Монетні системи Польщі й Литви, які будувалися на грошах, походили від празького гроша.

Ці відомості цілком підтверджуються писемними й нумізматичними джерелами. Чехія здавна вважалася одним із найбільших експортерів срібла в Європі. Від рубежу XII–XIII ст. срібло стало символом багатства чеської держави. Під 1276 р. почалася розробка одного з найбагатших родовищ (давало понад третину всього європейського срібла) цього металу в містечку Кутна-Гора (Куттенберг). У 1300 р., зважаючи на потреби власної держави та навколишніх країн за допомогою трьох флорентійських майстрів чеський король Вацлав II здійснив монетну реформу, викарбувавши велику срібну, якісну та добре оформлену монету. Празькі гроші – срібні грошові одиниці нового зразка й ґатунку, карбовані в 1300–1547 рр. із незначними перервами, стали ознакою економічного розвитку багатьох європейських держав на кілька століть.

Упродовж усього періоду карбування празькі гроші зберігали однаковий вигляд, змінювалися лише імена королів: Вацлава II (1300–1305 рр.), Яна I Люксембурзького (1310–1346 рр.), Карла I (1346–1378 рр.), Вацлава IV (1378–1419 рр.), Георгія Подебрада (1458–1471 рр.), Владислава II (1471–1516 рр.), Людовіка II (1516–1526 рр.), Фердинанда I (1526–1564 рр.), а також дрібні деталі, якість і вага монет. Незважаючи на постійне погіршення якості, характерне для всіх європейських середньовічних монет, празькі гроші й у XVI ст. зберігали відносно високі властивості для монет такого номіналу.

Празькі гроші виявлено на території багатьох країн Європи, що свідчить про використання їх як «середньовічної валюти». За повідомленням від 1622 р., ще на початку правління Сигізмунда III (1587–1632 рр.), платежі здійснювалися в тому числі празькими грошами⁶. Навіть у Німеччині, де розробка срібних копалень та виробництво монет у середньовіччі набули величезних масштабів, часто не могли обійтися без чеського срібла. Саме ж німецьке срібло, що вважалося металом церков, князів і купців⁷, у багатьох випадках постуалося кутногорському.

Але особливе значення такі монети мали для країн, де зовсім не було запасів срібла. І до них, насамперед, належали Польське королівство й Велике князівство Литовське та Руське. Поява якісної чеської монети на польських, литовських, українських, білоруських землях у першій половині XIV ст. означала не тільки збільшення монетарної маси, а й поступовий перехід на якісно нову систему лічби, побудованої на економічній доцільності, реальному вмісті дорогоцінного металу в монетній одиниці.

⁶ *Pakulski J. Jeszcze o mennicy łobżenickiej w końcu XVI w.? // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. – Sectio F. – 1990 – Vol. XLV. – P. 324.*

⁷ *Бакс К. Богатства земных недр. – Москва, 1986. – С. 170–171.*

Найперші празькі гроші, що з'явилися у Чехії 1300 р., мали близько 3,8 г ваги при 930° і вважалися еквівалентом чистого срібла⁸. Формально чистим вважалося срібло не нижче 15 лотів (937,5°). Але реально більша частина срібних монет і зливків, що наближалися до 900° (або трохи перевищували цей показник)⁹, розглядалися як якісні грошові одиниці. Незважаючи на поступове зниження ваги та якості (до 3,50–3,53 г і з пробєю 860–880°), наприкінці правління Яна I Люксембурзького (1310–1346 рр.)¹⁰ празькі гроші залишалися якісною срібною монетою, як і найперші емісії Карла I (1346–1378 рр.) з пробєю 843°, 930°, 936°¹¹. Масове, серійне, тривале та стабільне карбування монет такої якості й ґатунку означало не тільки можливе їх використання як міжнародних грошей, а й започаткування нового принципу побудови грошових систем, коли монети з певним вмістом чистого дорогоцінного металу слугують мірою вартості, є основою як конкретного номіналу, так і всієї монетної та платіжної системи. І, певно, що не випадково цим шляхом пішли там, де було започатковане власне виробництво грошової монети за зразком празьких грошів: Угорщина (1328 р.), Майсен (1338 р.), і навіть обмежена у сріблі Польща (1338–1367 рр., є повідомлення про краківські гроші пробєю 825°, 845° та навіть 930°)¹².

У джерелах збереглися численні згадки про використання празьких грошів у багатьох європейських країнах. Із другої половини XIV ст. «grossi lati» («широкі гроші»), «grossi Bohemicalis», «grossi Pragensis» стали звичайною нормою платежів і на українських землях. На початку XV ст. роль празького гроша зростала¹³.

Доволі значне зниження якості монет Вацлава IV (1378–1419 рр.), особливо з перших десятиліть XV ст., не стало перешкодою в їх масовому й домінуючому використанні впродовж століть. На відміну від багатьох західних країн, на східних теренах Польського королівства й у Великому князівстві Литовському практично не існувало іншого грошового номіналу. Призупинення карбування празьких грошів у 1420-х рр. призвело до значного підвищення їх курсу на тлі постійного знецінення багатьох європейських монет. Характерною особливістю цієї середньовічної валюти було те,

⁸ *Kiersnowski R.* Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich. – Warszawa, 1964. – S.129; *Pánek I.* Srebro mennicze najstarszych groszy praskich // *Wiadomości Numizmatyczne.* – 1968. – XII. – Z.3/4 (45/46). – S.129–142.

⁹ *Kiersnowski R.* Srebro czyste i najczystsze w Polsce średniowiecznej // *Idem.* Historia – Pieniądz – Herb: Opera selecta. – Warszawa, 2008. – S.26–31; *Idem.* Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich. – S.45–47, 50–51; *Schrötter F. von.* Wörterbuch der Münzkunde. – Berlin; Leipzig, 1930. – S.83; *Suhle A.* Deutsche Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15 Jahrhundert. – Berlin, 1969. – S.184.

¹⁰ *Castelin K.* O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského // *Numismatický sborník.* – 1960. – 6. – S.129–167.

¹¹ *Pinta V., Kovanic P.* Příspěvek k metrologii pražských grošů Karla IV (1346–1378) // *Numismatické listy.* – 2000. – R. LV (5/6). – S.145; *Castelin K.* O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. – S.159.

¹² *Piekosinski F.* O monecie i stopie menniczej w Polsce w XIV–XV wieku // *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności.* IX, Kraków, 1878. – S.214–215; *Kiersnowski R.* Grosze Kazimierza Wielkiego // *Kiersnowski R.* Historia – Pieniądz – Herb: Opera Selecta. – Warszawa, 2008. – S.256.

¹³ *Котляр М.Ф.* Нариси обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – К., 1981. – С.27.

що вартість колись випущених празьких грошів, на відміну від багатьох європейських монет, не знижувалася, а навіть підвищувалася¹⁴. Празький гріш залишився, по суті, середнім номіналом, типу три-, шестигрошовиків, ортів. Певно, цим можна пояснити й поширене сусідство празьких грошів із такими монетами у скарбах XVII–XVIII ст.¹⁵

Джерела зберегли інформацію про коливання ринкового курсу празьких грошів до обігових польських і литовських монет у XV – першій половині XVI ст. На території Великого князівства Литовського й Руського в першій половині XVI ст. празький гріш оцінювався у 12–14, в окремих випадках 15 литовських денаріїв¹⁶. За вартістю срібла співвідношення чеського й польського гроша в 1401–1530 рр. коливалося в межах 1:1,27 – 1:1,88¹⁷.

Польські гроші Сигізмунда I (1506–1548 рр.) із вагою 2,059 г при 6-лотовій пробі (375°) мали 0,772 г чистого срібла. Така ж його кількість (0,772 г) присутня й у монетах наступника – Сигізмунда II Августу (1548–1572 рр.). За вмістом срібла вони в 1521–1530 рр. співвідносилися до празького гроша як 1:1,7 на користь останнього. Вміст срібла празьких грошів XVI ст.: часів Владислава II (1471–1516 рр.) – 1,32 г (при вазі 2,3–3,0 г і пробі 428–563°), Людовика I Ягеллона (1516–1526 рр.) – 1,23 г срібла (при вазі 2,82 г і пробі 437°)¹⁸.

Але вже за правління Фердинанда I (1527–1564 рр.) співвідношення за сріблом до польських грошів із празькими грошами вагою 2,81–2,84 г і пробою 418–422° знижується та становить 1,53:1¹⁹, що дуже близько до повідомлення М.Стрийковського. Утім в історіографії можна натрапити на інформацію, що курс 1,5:1 відзначався вже в XV ст.²⁰ На чверть вищим був вміст срібла в литовських грошах цього часу: 4 литовських гроша дорівнювали 5 польським²¹.

Празькі гроші Вацлава IV (1378–1419 рр.), карбовані в XV ст. – наймаговіша група чеських монет у знахідках на території Великого князівства Литовського й Руського, із пробою 450–649° і вагою 2,7–2,9 г – мали 1,60–1,75 г чистого срібла²². Але у процесі обігу вони через стирання, пошкодження втрачали до 20% і більше своєї ваги. В українських знахідках XV – початку

¹⁴ Там само. – С.29, 59.

¹⁵ *Soboleva N.A. Nálezý pražských grošů na území SSSR // Sborník Národního muzea v Praze. Řada A. – XXIV. – 1970. – №3/4. – S.233, №173; S.228, №150; Kotlar M. Znaleziška monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainiskiej SRR. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. – S.145, №608; S.162, №679.*

¹⁶ *Рябцевич В.В.* Нумизматика Беларусі. – Мінск, 1995. – С.167; *Котляр М.Ф.* Нариси обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – С.74–75.

¹⁷ *Zabiński Z. Rozwój systemów pieniężnych w Europie Zachodniej i Północnej. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, Łódź, 1989. – S.75.*

¹⁸ *Zabiński Z. Systemy pieniężne na ziemiach Polskich // Prace Komisji Archeologicznej. – 1981. – 20. – S.51–55.*

¹⁹ *Ibid.* – S.43, 51.

²⁰ *Kiersnowski R. Pradzieje grosza. – Warszawa, 1975. – S.144.*

²¹ *Zabiński Z. Systemy pieniężne na ziemiach Polskich. – S.94–95, 98–101.*

²² *Hána J. Pražské groše Václava IV z let 1378–1419. – Plzeň, 2003. – S.104–105; Smolík J. Pražské groše a jejich díly (1300–1547) / Doplnili K.Castelin a I.Pánek. – Praha, 1971. – S.24; Veselý S. Nález v Jarošově nad Nežárkou (Příspěvek k chronologii grošů Václava IV) // Numismatický sborník. – 1964. – 8. – S.19–46.*

XVI ст. нерідко зустрічаються монети з вагою 2–2,5 г. І за вмістом срібла вони наближалися до празьких грошів XVI ст.

Празькі гроші були безпосереднім засобом платежу, реальною монетою та лічильною одиницею, еквівалентом вартості. Із XIV ст. згадки у джерелах про «гривен празьких грошів польської лічби, лічачи в кожному гривну 48 грошів» стають звичайною нормою більшості повідомлень про монетні платежі в Польській державі²³.

Чисельні згадки про виплати великих сум у гривнах і копах празьких грошів, особливо пізніших часів, не означали, що операції здійснюються саме у чеській монеті. Певно, що в багатьох випадках платежів XV–XVI ст. у «грошах широких» чи празьких вони здійснювалися польськими або литовськими монетами²⁴. Але важливість прив'язки до колишнього загального еквівалента, залежність від срібної частини в номінальному гроші усвідомлювалася впродовж століть. Це у значній мірі підкріплювалося наявністю якісних празьких грошів в обігу та чисельними скарбами таких монет.

Прийнята на початку XIV ст. система лічби багатьох європейських країн, основою якої було визнано празький грош, еквівалент певної кількості чистого срібла в монетній одиниці, залишалася актуальною й після припинення карбування таких монет у 1547 р. Але це не означало зникнення їх з обігу. Присутність празьких грошів у знахідках другої половини XVI–XVIII ст. у Чехії, Білорусії, Литві, Польщі, Україні²⁵ – переконливе свідчення цього. Аналіз скарбового матеріалу дозволяє дослідникам робити узагальнення щодо особливостей використання тих чи інших груп празьких грошів²⁶.

Характерною особливістю українських знахідок цього часу стало переважання грошів Вацлава IV (1378–1419 рр.) над монетами, карбованими після гуситських війн, наприкінці XV – у першій половині XVI ст. Остання знахідка з празькими грошами на території України датується 1793 р.²⁷

Дослідники давно звернули увагу на найпоширеніші в Україні та Польщі польські півторагрошовики та подібні до них монети XVII ст., які згадуються у джерелах XVII–XVIII ст. під назвою «чех». Це пов'язують зі жвавою торгівлею між Силезією й польськими землями з Україною, а також із зовнішньою подібністю таких монет до німецьких апфельгрошенів (драйпелькерів), які

²³ «marcis grossorum pragensium, numeri polonialis 48 grossos pro marca qualibet computando» (див.: *Szwagryk J.* Szerokie grosze praskie na ziemiach polskich... – S.93–183).

²⁴ *Котляр М.Ф.* Нариси обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – С.73.

²⁵ *Piniński J.* Grosze czeskie w obrocie monetarnym Europy środkowej i wschodniej // *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi: Seria numizmatyczna i konserwatorska.* – 1989. – 9. – S.146–155; *Kisielewski J.* Materiały do inwentaryzacji znalezisk groszy praskich odkrytych na ziemiach polskich // *Wiadomości Numizmatyczne.* – 1968. – XII. – Z.3/4 (45/46). – S.221–222, №152, 154; *Soboleva N.A.* Nálezy pražských grošů na území SSSR. – S.227–233, №146–174; *Kotlar M.* Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. – S.105–106, №432; S.123, №511; S.145, №608; S.162, №679; S.292–293, №1243.

²⁶ *Piniński J.* Grosze czeskie Władysława II i Ludwika Jagiellończyka na ziemiach polskich // *Problematika mincovnictva Jagelovcov: Materiály z V.československo-polskej numizmatickej konferencie.* Svit, 20–22 mája 1988. – Nitra, 1988. – S.245–256.

²⁷ *Kotlar M.* Znaleziska monet z XVIII w. na obszarze Ukrainiejskiej SSR // *Wiadomości Numizmatyczne.* – 1977. – XXI. – Z.4 (82) – S.246, №1666.

здебільшого потрапляли з Чехії²⁸. «Vöhm», «Vehm», «Böhmish» – словники подають як силезьку назву трикрейцерових монет²⁹. Інші фахівці пов'язують таку назву польських півторагрошовиків – «чехів» і «севських чехів» XVII ст. – зі згадкою про празькі гроші³⁰.

Існують свідчення про те, що гетьман П.Дорошенко (1665–1676 рр.) карбував власні чехи в Лисянці. Наприкінці XVII ст. московський уряд здійснив спробу випуску подібної монети, спеціально для України. У 1675 р. царська влада дала дозвіл на емісію чехів у Путивлі. Але з невідомих причин до реального випуску таких монет дійшло лише в 1686–1687 рр., коли чехи викарбували на монетному дворі у Севську³¹. До цього, певно, спонукала надзвичайна поширеність півторагрошової монети в Україні, адже відомі величезні скарби у три, п'ять і більше тисяч монет, що склалися суто з півторагрошовиків³².

Не виключено, що в окремих випадках термін «чех» уживався загалом щодо грошей³³. Можливо, що в узагальнюючому розумінні сприймав чехи й Петро I, адже збереглися відомості про указ кінця XVII ст. стосовно бородавчих знаків, коли російський цар наказ Срібній палаті накарбувати у червоній міді 16 тис. чехів, зобразивши на одному боці їх «бороденные признаки», а на іншому – дату³⁴.

Як елемент системи лічби та як конкретні монети чехи зберігалися в різних куточках Європи впродовж багатьох століть³⁵. Через кому наводить терміни «róltorak moneta» і «Czeski grosz» словник другої половини XVIII ст.³⁶ Серед основних європейських номіналів (у розділі про німецькі монети у Силезії й Австрії) чехи згадуються в порівняльних тарифах першої половини XVIII ст.: «У тих краях ходять фенінгі, крейцери, чеські або гроші німецькі [...] Чеські, що латиною називаються богеміус, [...]»³⁷.

Ще наприкінці XV ст. в Нижній Саксонії та Гессені термін «Böhmische» застосовували для майсенських і гессенських грошів³⁸. Привертає увагу факт переваги рахунків у «Böhmische groshen» у німецькомовних документах

²⁸ Шугаєвський В. Монета і грошова лічба на Україні в XVII столітті // Науковий збірник І. Українська вільна академія наук у США. – Нью-Йорк, 1952. – С.152; Шуст Р. Нумізmatика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. – К., 2007. – С.120.

²⁹ Kahnt H., Knorr B. *Vi-Lexikon Alte Mase Münzen und Gewichte.* – Leipzig, 1986. – S.39.

³⁰ Свейерс А.А. *Топографія кладов с пражскими грошами.* – Санкт-Петербург, 1922. – С.7.

³¹ Бойко А.П. Географія монетного карбування на території України другої половини XVII ст. // *Історично-географічні дослідження в Україні.* – К., 1994. – С.150–153.

³² Котляр М.Ф. Нариси обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – С.96, 115; Його ж. *Грошовий обіг на території України доби феодалізму.* – К., 1971. – С.117–118.

³³ Бойко А.П. *Географія монетного карбування...* – С.150.

³⁴ Рябцевич В.Н. *Севский чех (к истории атрибуции)* // *Вспомогательные исторические дисциплины.* – Вып. XXI. – 1990. – С.181.

³⁵ *Stransky P. Republica Bojema / Přel. E.Tonner.* – Praha, 1893. – S.276; *Pošvár J. «Česky» v Polsku* // *Numismatické listy.* – 1965. – XX. – S.82; *Mikołajczyk A. Leksykon Numizmatyczny.* – Warszawa; Łódź, 1994. – S.64; *Hlinka B., Radoměský P. Peníze celého světa.* – Praha, 1987. – S.59.

³⁶ *Słownik polsko-łaciński ze skarbu księdza Knapiusza.* – T.II. – Kalisz, 1787. – S.377.

³⁷ «W tych kráíách idá Feningi, Kráycáry, Czeskie, álbo grosze Niemieckie [...] Czeski po Łáćinie zowie si Bohemius, [...]» (див.: *Taryffy rozmaite względem Monety ták Polskiej y Litewskiej według terázniejszey kurrency ná Seymie Roku 1717 uchwaloney, jáko tež y pográniczney Śląskiej, Niemieckiej, Pruskiej, Moskiewskiej, Rzymskiej, y innych...* – Poznan, 1740. – S.151–152).

³⁸ *Grote H. Die Münze von Herford* // *Idem. Münzstudien.* – VII. – Leipzig, 1877. – S.388; *Katz V. Kontramarky na pražských groších.* – Praha, 1927. – S.9.

Галичини середини – другої половини XV ст. (наприклад, у написаній силезьким діалектом німецької мови львівській лавничій книзі 1441–1448 рр.)³⁹.

Але, напевно, стале співвідношення «чеських» із «грошами німецькими» встановлюється близько середини XVI ст., що було пов'язане з намаганнями Габсбургів об'єднати, прилаштувати чеські грошові одиниці до німецьких. Так, у 1561 р. Фердинанд I видав монетну ухвалу про перехід на крейцерову лічбу й на чеських землях: відтепер 75 крейцерів ішли на 1 райнський злотий. Чеські дрібні малий і білий пенязь узгоджувалися з німецькими грошовими одиницями. Але на чеських землях крейцера монета майже не приймалася у платежах. Тож наступник Фердинанда Максиміліан II у 1573 р. видав нову монетну ухвалу, за якою 1 таляр дорівнював 30 грошам, карбувалися білі гроші вартістю 7 білих пенязів, білі й малі пенязі. Тоді ж у Силезії було встановлено вартість таляра на 24 (королівських) гроша, або 36 білих силезьких грошів, або ж 72 крейцера. Але, що важливо, було повернуто до рахунку ухвали 1539 р. на старі широкі гроші ціною в 9 білих пенязів. У 1610 р. широкий гріш було допущено до платіжної системи в державі: він дорівнював 3 крейцерам, або 9 білим пенязям⁴⁰.

На початку XIX ст. термін «Vöhm» застосовувався до вартісних одиниць, що складали пруський таляр – як згадка про монету, котра колись дорівнювала 30 богемським грошам⁴¹. «Чеські (богемікус), у прусаків бем, як спосіб лічби в деяких прикордонних нам провінціях слов'янських», – відзначалося в польському словнику першої половини XIX ст.⁴² В окремих місцевостях Польщі рахунок «на чехи» дожив до XX ст.: «В Олькуському та Меховському (повітах – Г.К.) за моїх молодих років ніхто не купував на ринку у сільських жінок масло, курчат чи сир інакше, ніж на чеські, адже бабці-селянки на російські копійки й рублі взагалі рахувати не хотіли та не вміли. На чеські йшло шість грошів польських, або три російських копійки»⁴³.

У другій половині XIX ст. лексема «чех» застосовувалася у значенні срібної й золотої монети в діалектах Галичини. У Мглинському повіті Чернігівської губернії у середині XIX ст. зберігався звичай при похованні померлих кидати в кутки могили по старій монеті – чеху⁴⁴.

Празький гріш – якісна європейська монета, що карбувалася з незначними перервами майже 250 років (1300–1547 рр.) – використовувався до 500 років. Об'єктивним явищем стали спроби різноманітних володарів

³⁹ Księga ławnicza miejska 1441–1448 / Opr. A.Czołowski i F.Jaworski // Pomniki dziejowe Lwowa. – T.IV. – Lwów, 1921. – S.1, №2; S.2, №4; S.34, №251.

⁴⁰ Pošvář J. Měna v Čechách, na Morávě a ve Slezsku (do počátku 20 století). – Praha, 1977. – S.77–80, 90, 96.

⁴¹ Arnold P. Die rolle des Prager Groschens in der spätmittelalterlichen münzgeschichte des Heiligen Römischen Reiches // Folia Numismatica. 2001/2002. Scientiae sociales. – LXXXIV–V, 16–17. – S.59.

⁴² Wağę A. Nazwiska monet u różnych narodów i w różnych wiekach używane. – Warszawa, 1850. – S.41.

⁴³ Ciszewski S. Prace etnologiczne. – T.II. – Warszawa, 1929. – S.151–152.

⁴⁴ Чернов Є.І. З історії лексики української мови // Лексикографічний бюлетень. – 1960. – VII. – С.38; Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар. – Т.II. – Л., 1886. – С.1070.

використати самі монети чи срібло, яке в них містилося, запозичити елементи лічби, базовані на празькому гроші, популярність монети серед простолюду та можновладців, поширеність серед багатьох європейських народів назв, пов'язаних чи то з самою монетою, чи з її наслідуваннями тощо. Як-от у 1675 р. гетьман І.Самойлович висловив бажання, щоб за новою монетою збереглася назва «чех»: «А те чехи в малороссийских городах станут иматъ с охотой»⁴⁵. Можливо, тут не обійшлося без освічених порадників, котрі знали старі тексти (у тому числі М.Стрийковського, який використав термін «чеські гроші»), орієнтувалися в популярності тих чи інших монет XVI–XVII ст.

Останні гроші Фердинанда I 1540-х рр. із пробою 418–422° були значно якіснішими за сучасні їм польські, литовські, силезькі, німецькі, проба яких уже з рубежу XV–XVI ст. не піднімалася вище 375°, знайшли своє продовження й у наступних чеських монетах⁴⁶. Подібну до останніх празьких грошів пробу показують і так звані «білі гроші», які продовжують історію карбування грошової монети в Чехії у другій половині XVI ст.⁴⁷, що, напевно, не абияк сприяло популярності чеської монети.

Але й та частина чеських монет, що були тезавровані впродовж XV–XVI ст., заховані у скарбах, по суті залишалися невід'ємною частиною грошового господарства. У багатьох випадках такі «скарбові монети» через століття поверталися у грошовий обіг, надходили на монетні двори, коригуючи, впливаючи, а іноді, не виключено, і рятуючи стабільність національних грошових одиниць. Адже до появи банків саме скарби виступали регуляторами грошового ринку, що діяв поза волею різних можновладців.

Джерела зберегли інформацію про використання срібла празьких грошів для виробництва власних монет у Польщі (1394 р.)⁴⁸, у Литві (1514 р.)⁴⁹. Але, напевно, якісні чеські монети використовували тривалий час і регулярно на багатьох європейських монетних дворах. Не виключено, що стійкий супротив у переході на польські одиниці лічби й відповідні монети в Литві у значній мірі базувалися на великій кількості накопиченого чеського срібла. І не випадково практично до реформ Стефана Баторія 1578–1580 рр. литовська монета була відчутно кращою за якістю. Важко не погодитися з думкою вітчизняного дослідника про те, що празький гріш справив значний вплив на становлення монетних систем багатьох країн і всюди його вплив відзначався конкретними особливостями⁵⁰. Гуманітарій М.Стрийковський, як і деякі інші прогресивні діячі епохи середньовіччя, усвідомив значення якісної валюти та зберіг для сучасників важливу інформацію про перебіг її розвитку в історичній перспективі.

⁴⁵ Чернов С.І. З історії лексики... – С.38.

⁴⁶ Smolík J. Pražské groše... – S.66.

⁴⁷ Šimek E. Váha i jakost českých mincí 2. poloviny 16. století // Numismatické listy. – 1972. – 27. – S.12–14.

⁴⁸ Kubiak S. Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444). – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – S.126–127.

⁴⁹ Рябцевич В.Н. Нумизматика Беларуси. – С.168.

⁵⁰ Котляр М.Ф. Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст.: Історико-нумизматичне дослідження. – К., 1968. – С.72.

REFERENCES

1. Arnold, P. (2001/2002). Die rolle des Prager Groschens in der spätmittelalterlichen münzgeschichte des Heiligen Römischen Reiches. *Folia Numismatica. Scientiae sociales. LXXXIV-V, 16-17*, 51–62. [in German].
2. Baks, K. (1986) *Bogatstva zemnykh nedr.* Moskva: Progress. [in Russian].
3. Boiko, A.P. (1994). Heohrafiia monetnoho karbuвання na terytorii Ukrainy druhoi polovyny XVII st. F.P.Shevchenko (ed.), *Istorychno-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini.* Kyiv: Naukova Dumka, 139–158. [in Ukrainian].
4. Castelin, K. (1960). O chronologii pražských grošů Jana Lucemburského. *Numismatický sborník*, 6, 126–167. [in Czech].
5. Ciszewski, S. (1929). *Prace etnologiczne.* (Vol.II). Warszawa. [in Polish].
6. Chernov, Ye.I. (1960). Z istorii leksyky ukrainskoi movy. *Leksykohrafichnyi biuletyn, VII*, 29–44. [in Ukrainian].
7. Dembińska, M. (1968). Dyskusja. *I Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej.* Warszawa, 14–18.IX.1965. Wrocław; Warszawa; Kraków, 241–242. [in Polish].
8. Hána, J. (2003). *Pražské groše Václava IV z let 1378–1419.* Plzeň: Vlastivědné muzeum dr. Karla Hostaše v Klatovech. [in Czech].
9. Hlinka, B., Radoměský, P. (1987). *Peníze celého světa.* Praha: Mladá Fronta. [in Czech].
10. Kahnt, H., Knorr, B. (1986). *Bi-Lexikon Alte Mase Münzen und Gewichte.* Leipzig: Bibliographisches Institut. [in German].
11. Katz, V. (1927). *Kontramarky na pražských groších,* Praha: Numismatická společnost Československa v Praze. [in Czech].
12. Kiersnowski, R. (1964). *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. [in Polish].
13. Kiersnowski, R. (1975). *Pradzieje grosza.* Warszawa: Wiedza Powszechna. [in Polish].
14. Kiersnowski, R. (2008). Srebro czyste i najczystsze w Polsce średniowiecznej. *Ryszard Kiersnowski. Historia – Pieniądz – Herb. Opera selecta* (26–31). Warszawa: Instytut Historii PAN. [in Polish].
15. Kiersnowski, R. (2008). Grosze Kazimierza Wielkiego. *Ryszard Kiersnowski. Historia Pieniądz – Herb. Opera Selecta* (235–267). Warszawa: Instytut Historii PAN. [in Polish].
16. Kisielewski, J. (1968). Materiały do inwentaryzacji znalezisk groszy praskich odkrytych na ziemiach polskich. *Wiadomości Numizmatyczne. XII. 3-4 (45-46).* 211–225. [in Polish].
17. Kotliar, M.F. (1968). *Halytska Rus' u druhoi polovyny XIV – pershii chverti XV st. Istoryko-numizmatychni doslidzhennia.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
18. Kotliar, M.F. (1971). *Hroshovi obih na terytorii Ukrainy doby feodalizmu.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
19. Kotliar, M.F. (1981). *Narysy obihu i lichby monet na Ukraini XIV–XVIII st.* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
20. Kotlar, M. (1975). *Znaleziska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukraińskiej SRR.* Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. [in Polish].
21. Kotlar, M. (1977). Znaleziska monet z XVIII w. na obszarze Ukraińskiej SRR. *Wiadomości Numizmatyczne, XXI, 4 (82),* 193–256. [IN Polish].
22. Kubiak, S. (1970). *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1444).* Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. [in Polish].

23. Mikołajczyk, A. (1994). *Leksykon Numizmatyczny*. Warszawa; Łódź: Wydawnictwo naukowe PWN. [in Polish].
24. Pakulski, J. (1990). Jeszcze o mennicy łobżenickiej w końcu XVI w.? *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Vol. XLV*, 323–337. [in Polish].
25. Pánek, I. (1968). Srebro mennicze najstarszych groszy praskich. *Wiadomości Numizmatyczne*, XII, 3-4 (45-46), 129–142. [in Polish].
26. Paszkiewicz, B. (2001). Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce. *Wiadomości Numizmatyczne*, XLV, 1 (171), 23–39. [in Polish].
27. Piniński, J. (1988). *Grosze czeskie Władysława II i Ludwika Jagiellończyka na ziemiach polskich*. Problematyka mincovnictwa Jagelovcov. Materiały z V československo-polskej numizmatickej konferencie. Svit, 20–22 mája 1988. 245–256. [in Polish].
28. Piniński, J. (1989). Grosze czeskie w obrosie monetarnym Europy środkowej i wschodniej. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria numizmatyczna i konserwatorska*, 146–155. [in Polish].
29. Pinta, V., Kovanic, P. (2000). Příspěvek k metrologii pražských grošů Karla IV. (1346–1378). *Numismatické listy*, LV (5-6), 142–148. [in Czech].
30. Pošvář, J. (1965). “Česky” v Polsku. *Numismatické listy*, XX, 82. [in Czech].
31. Pošvář, J. (1977). *Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (do počátku 20 století)*. Praha: Národní muzeum v Praze, Česká numismatická společnost. [in Czech].
32. Ryabtsevich, V.N. (1990). Sevskij chekh (k istorii atributsii). *Vspomogatelnye istoricheskie distsipliny*, XXI, 179–200. [in Russian].
33. Ryabtsevich, V.N. (1995). *Numizmatika Belarusi*. Minsk: Polymya. [in Russian].
34. Schrötter, F. von. (1930). *Wörterbuch der Munzkunde*. Berlin; Leipzig. [in German].
35. Sivers, A.A. (1922). *Topografiya kladov s prazhskimi groshami*. S.-Peterburg. [in Russian].
36. Smolík, J. (1971). *Pražské groše a jejich díly (1300–1547)*. Dopolnili K.Castelin a I.Pánek. Praha: Česká numismatická společnost v Praze. [in Czech].
37. Soboleva, N.A. (1970). Nálezy pražských grošů na území SSSR. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada. A. XXIV. 3/4*. [in Czech].
38. Suhle, A. (1969). *Deutsche Munz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15. Jahrhundert*. Berlin. [in German].
39. Szwagrzyk, J. (1967). Szerokie grosze praskie na ziemiach polskich 1302–1547. *Ze Skarbca Kultury*, 18. [in Polish].
40. Šimek, E. (1972). Váha i jakost českých minci 2. poloviny 16. Století. *Numismatické listy*, 27, 12–14. [in Czech].
41. Shuhaievskiy, V. (1952). Moneta i hroshova lichba na Ukraini v XVII stolitti. *Naukovyi zbirnyk I*. Niu-York: Ukrainiska Vilna Akademiia nauk u SShA, 132–157. [in Ukrainian].
42. Shust, R. (2007). *Numizmatyka: istoriia hroshovoho obihu ta monetnoi spravy v Ukraini*. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
43. Veselý, S. (1964). Nález v Jarošově nad Nežárkou. (Příspěvek k chronologii grošů Václava IV). *Numismatický sborník*, 8, 19–46. [in Czech].
44. Żabinski, Z. (1981). Systemy pieniężne na ziemiach Polskich. *Prace Komisji Archeologicznej*, 20. [in Polish].
45. Żabinski, Z. (1989). *Rozwój systemów pieniężnych w Europie Zachodniej Północnej*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. [in Polish].

HEORHII KOZUBOVSKYICandidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Research Fellow,
Department of Kyiv Archaeology,Institute of Archaeology NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), Kozubovskiy_yurii@iananu.ogr.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2633-604X>

ABOUT THE PRAGUE GROSCHEN FROM THE CHRONICLE OF M.STRYJKOWSKI

Abstract. *The purpose of the research* is to analyze of information about the Prague groschen in the chronicle of M.Stryjkowski for the reconstruction of the influence these money units on the Polish and Lithuanian monetary systems. **The research methodology** is based on the principles of science, historicism, systemicity, interdisciplinary. The author used general-historical methods: historiographical analysis, terminological analysis, typological analysis. **The scientific novelty** is based in acknowledgement of information of M.Stryjkowski by the numismatic and written sources of the 14–19 century. **Conclusions.** The Prague groschen are silver coins of a new type and quality, minted within 1300–1547, became an indication of the economic development of many European countries for several centuries. Mass usage the Prague groschen during 14–15 centuries in Poland and Lithuania is testified to by written and numismatic sources as well. The Prague groschen were base unit of many monetary system, they were used as a measure of value and instrument of payment. This medieval “Central European currency” had their peculiarities in different countries. During of their coinage, the Prague groschen of Wenceslaus II, John I of Luxembourg, Charles I, Wenceslaus IV, George of Podebrady, Vladislaus II, Louis II, Ferdinand I the quality and the weight of these coins were considerably diminished, but in the 16 century the Prague groschen were high quality moneys. Analysis of the hoards content proves that these were used in 17–18 century. The last Ukrainian hoard with Prague groschen is dated 1793. The medieval Polish historian M.Stryjkowski has noted the ratio of Prague groschen to Polish groschen in 70s of the 16 century, though they not minted after 1547. He mark great influence Prague groschen on the Polish and Lithuanian monetary systems, what is confirmed by written and numismatic sources.

Keywords: Prague groschen, Stryjkowski, silver coins, chekh.